ВОВЕД

Историјата на конфликтите сочинува поголем дел од содржината на учебниците по историја, со посебен акцент на конфликтите во кои една од страните ја претставуваат припадници на етничката заедница на учениците. Кога учат за историјата на конфликтите во кои е вклучена „нивната" страна, учениците се запознаваат само со едната страна на приказната, се разбира, со „нивната" и само тој дел од приказната го прифаќаат како единствено „точен". Тоа се однесува на изборот на настаните, на личностите кои се прикажуваат, на обемот на самото прикажување и на терминологијата што се користи.

Целта на таквото прикажување на минатото е да се оправда сопствената страна, што често се прави со нејзино глорификување и/или со негативно вреднување или "квази објективно" прикажување на случувањата, што најчесто не е можно без оцрнување на другата страна. Во ситуација кога двете страни во конфликтот се принудени да ја делат територијата на која живеат, така прикажаната историја се доживува како средство за продолжување на борбата едни против други, придонесувајќи за пролонгирање на тензиите, кои и претходно биле генератор на конфликтот.

Вооружениот конфликт во Република Македонија од 2001 година претставува незаобиколлив момент во развојот на државата и односите меѓу различните етнички заедници. За конфликтот многу се зборува и тој на големо се анализира, меѓутоа многу малку се користи во функција на градење нов пристап и нови односи меѓу припадниците на етничките заедници. Конструктивното прикажување на вооружениот конфликт од 2001 година во учебниците по историја претставува посебен предизвик, но истовремено и нужен предуслов за натамошно градење на граѓанскиот идентитет во Република Македонија.

Целта на проектот РАЗБИРАЊЕ НА СЕГАШНАТА ИСТОРИЈА е да помогне во премостување на постојната етничка поделеност во Република Македонија на тој начин што вооружениот конфликт од 2001, кој е широко доживеан како судир меѓу Албанците и Македонците, ќе го презентира во вид на специфична лекција по историја. Идејата беше оваа лекција во себе да ги вклопи радикалните перспективи на двете страни придружени со една заедничка верзија што е прифатлива за двете страни. Од прикажувањето на вооружениот конфликт на таков начин се очекува да придонесе во трансформирање на улогата на историјата - од фактор што го продлабочува јазот, во мост за премостување на јазот што постои меѓу македонската и албанската заедница во Македонија.

Содржината на заедничката лекција е добиена од елементите идентификувани од страна на самите професори-учесници во проектот. Притоа е настојувано да се користат главно факти, а секогаш кога е користена нивна интерпретации применет е еден од следните критериуми за нивно вклопување во лекцијата: (1) да не се спорни за припадниците на двете етнички заедници или (2) да е постигнат е консензус околу нивното прикажување или (3) паралелно да се прикажат двете различни перспективи (секогаш кога консензусот не е можен).

Пристапот што е искористен во лекцијата за вооружениот конфликт во 2001 може да послужи како модел за прикажување на минатото и предавање историја на учениците, особено на оние теми каде што постојат разлики во гледањето на двете страни.

Лекцијата за вооружениот конфликт е продукт од разботата на група професори кои предаваат историја во средни училишта со етнички хетероген состав. Напишаната лекција може да послужи како пример и доказ дека наставниците по историја може и треба да бидат вклучени во пишувањето на учебниците.

Виолета Петроска-Бешка
Мирјана Најчевска

Декември 2005

ВООРУЖЕНИОТ КОНФЛИКТ НА ТЕРИТОРИЈАТА
НА РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА ВО 2001 ГОДИНА

1. Општествено-економски и политички прилики во Република Македонија во периодот 2000-2001
2. Причини за започнување на вооружениот конфликт и страни во конфликтот
3. Текот на вооружениот конфликт и борбените активности по региони
4. Рефлексии врз другите региони во земјата
5. Улогата на парламентот, владата, полицијата и војската во текот на вооружениот конфликт
6. Придонесот на меѓународната заедница во текот и разрешувањето на вооружениот конфликт
7. Завршување на вооружениот конфликт и значењето на рамковниот договор од Охрид
8. Влијанието на вооружениот конфликт врз глобалните демократски движења во Република Македонија

ЦИП

HYRJE

Historia e konflikteve paraqet pjesën më të madhe të përmbajtjeve të librave shkollore të historisë, me theks të veçantë në konfliktet ku njërën anë e përfaqësojnë pjesëtarët e një bashkësie etnike të nxënësve. Kur mësojnë për historinë e konflikteve në të cilat është e inkuadruar "ana" e tyre, nxënësit njoftohen vetëm për njërën anë të rrëfimit, kuptohet me rrëfimin e "tyre", dhe vetëm atë pjesë të rrëfimit e pranojnë si të vetmen të "vërtetë". Kjo i referohet zgjedhjes së ngjarjeve, personaliteteve të cilat paraqiten, në vëllimin e vetë paraqitjes dhe terminologjisë që shfrytëzohet.

Qëllimi i paraqitjes së tillë i së kaluarës është që të arsyetohet ana e tyre, e cila shumë shpesh bëhet me glorifikimin e saj dhe/ose me vlerësime negative "kuazi objektive" të paraqitjes së ngjarjeve, që në të shumtën e rasteve nuk është e mundur pa i vënë pikë të zezë palës tjetër. Në situatë kur të dy palët në konflikt janë të detyruara ta ndajnë territorin në të cilin jetojnë, historia e paraqitur në mënyrë të tillë përjetohet si mjet për vazhdimin e luftës ndërmjet vete, duke kontribuar në prolongimin e tensioneve të cilat edhe më parë kanë qenë gjeneratorë të konfliktit.

Konflikti i armatosur i vitit 2001 në Republikën e Maqedonisë paraqet moment të patejkalueshëm në zhvillimin e shtetit dhe marrëdhënieve ndërmjet bashkësive të ndryshme etnike. Për këtë konflikt diskutohet shumë dhe analizohet me të madhe, mirëpo shumë pak shfrytëzohet në funksion të ndërtimit të qasjes së re si dhe të ndërtimit të marrëdhënieve të reja ndërmjet përfaqësuesve të bashkësive etnike. Paraqitja konstruktive e konfliktit të armatosur të vitit 2001 në librat shkollorë të historisë paraqet sfidë të veçantë, njëkohësisht paraqet edhe parakusht të domosdoshëm për ndërtimin e mëtejshëm të identitetit qytetar të Republikës së Maqedonisë.

Qëllimi i projektit KUPTIMI I HISTORISË SË SOTSHME është që të ndihmojë për tejkalimin ndarjes aktuale etnike në Republikën e Maqedonisë në atë mënyrë që konflikti i armatosur i vitit 2001, i cili në përmasa të gjera është i përjetuar si përleshje në mes shqiptarëve dhe maqedonasve, do ta prezantojë si njësi specifike mësimore nga historia. Ideja ishte që kjo njësi mësimore t'i inkuadrojë perspektivat radikale të dyja anëve të shoqëruara me një version të përbashkët që është i pranueshëm për të dyja palët. Nga paraqitja tillë e konfliktit të armatosur pritet që të kontribuojë në transformimin e rrolit të historisë-nga faktori që e thellon ndarjen, në urë tejkaluese të kësaj ndarjeje që ekziston mes bashkësive etnike maqedonase dhe shqiptare në Maqedoni.

Përmbajtja e njësisë së përbashkët mësimore është fituar nga elementet identifikuese nga ana e vetë profesorëve-pjesëmarrës në projekt. Gjatë këtij procesi, pandërprerë është tentuar të shfrytëzohen vetëm fakte, kurse kur është shfrytëzuar interpretimi i tyre për t'u inkuadruar në njësinë mësimore gjithmonë janë zbatuar disa nga kriteret siç vijojnë: (1) që të mos jenë të kontestueshme nga të dyja bashkësitë etnike ose (2) të arrijnë konsensus gjatë paraqitjes së tyre ose (3) paralelisht të paraqiten të dyja perspektivat dalluese (gjithmonë kur konsensusi nuk është i mundur).

Qasja që është shfrytëzuar në njësinë mësimore për konfliktin e armatosur të vitit 2001 mund të shërbejë si model për të paraqitur të kaluarën dhe për t'u shpjeguar nxënësve historinë, sidomos te ato tema ku ekzistojnë dallime në vështrimin e të dyja palëve.

Njësia mësimore për konfliktin e armatosur është produkt i punës së një grupi të profesorëve të cilët ligjërojnë lëndën e historisë në shkolla të mesme me përbërje etnike heterogjene. Njësia e shkruar mësimore mund të shërbejë si shembull dhe si fakt se mësimdhënësit nga lënda e historisë mund dhe duhet të inkuadrohen në përpilimin e librave shkollor të historisë.

Dhjetor 2005

Violeta Petroska-Beshka
Mirjana Najçevska

KONFLIKTI I ARMATOSUR NË TERITORININ E REPUBLIKËS SË MAQEDONISË NË VITIN 2001

1. Rrethanat shoqëroro-ekonomike dhe politike Republikën e Maqedonisë në periudhën e viteve 2000-2001
2. Shkaqet për fillimin e konfliktit të armatosur dhe palët në konflikt
3. Rrjedha e konfliktit të armatosur dhe aktivitetet luftarake nëpër rajone
4. Reflektimi ndaj regjioneve tjera
5. Roli i Parlamentit, Qeverisë, policisë dhe ushtrisë gjatë konfliktit të armatosur
6. Kontributi i bashësisë ndërkombërate djatë zhvillimit dhe përfundimit të konfliktit të armatosur
7. Fundi i konfliktit të armatosur dhe rëndësia e marrëveshjes kornizë të Ohrid
8. Ndikimi i konfliktit të armatosur ndaj proceseve demokratike në Maqedoni

CIP

HELSINKI COMMITTEE FOR HUMAN RIGHTS
ХЕЛСИНШКИ КОМИТЕТ ЗА ЧОВЕКОВИ ПРАВА НА РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА
Ул. Даме Груев 8/5, 1000 Скопје; п-фах 58 Р. Македонија тел/факс: + 389 2 3290 469; 3119 073
St. Dame Gruev 8/5, 1000 Skopje; PO Box 58 Republic of. Macedonia tel/fax: + 389 2 3290 469; 3119 073
e-mail: helkom@mhc.org.mk web page: http://www.mhc.org.mk

Центар за човекови права и разрешување конфликти

РАЗБИРАЊЕ НА СЕГАШНАТА ИСТОРИЈА

Проектот се состои од серија на три семинари кои што им нуди можност на средношколските професори по историја со различно етничко потекло да го изразат своето милсење во врска со конфликтот, да ги анализираат присутните предрасуди и стереотипи и да поведат дијалог насочен кон откривање на нови перспективи и изнаоѓање заеднички елементи во различните перспективи.

Помеѓу семинарите, наставниците по историја ќе работат на изготвување наставни материјали, кои понатаму ќе им бидат ставени на располагање на нивните колеги за натамошна работа со учениците. Целиот пристап ќе биде базиран на нова наставна методологија од која се очекува да влијае врз предавањето историја во целост.

Цели

Главна цел на проектот, *Разбирање на сегашната историја,* е да придонесе во премостување на постојната етничка поделеност во Република Македонија. Проектот произлезе од потребите кои се наметнуваа со децении, а кулминираа со оружениот конфликт во 2001 година.

Работејќи со етнички мешани групи на наставници по историја .(етнички Македонци и етнички Албанци) проектот има за цел:
- да обезбеди увид во спротиставените гледишта за оружениот конфликт од 2001 година,
- да промовира сознание за влијанието коешто го има идеологијата во интерпретирањето на историските настани, па и на оружениот конфликт од 2001;
- да ги поттикне наставниците по историја да развијат заедничко гледање на причините, текот и последиците од оружениот конфликт.

Втемелен врз погоре споменатите цели и активности, со проектот треба да се остварат следниве заложби:

1. *Развивање на модел за обука, на сегашните и идни наставници по историја, за надминување на етноцентричните перспективи преку почитување на разликите во гледиштата и перспективите.*

Со оглед на тоа дека овозможува почитување на разликите во гледиштата и перспективите, овој модел за обука на наставниците може да го трансформира постојниот пристап во толкувањето на историските настани. Создавајќи поле за презентирање и разбирање на историјата преставена низ различни и алтернативни призми, моделот може да влијае врз глобалната методологија во прикажувањето и анализата на историските настани.

2. *Подготовка на наставен материјал кој, покрај спротиставените перспективи ќе вклучи и заедничкото разбирање на историските настани поврзани со оружениот конфликт*.
   Искуството, како локалното така и меѓународното, докажува дека е исклучително тешко да се очекува официјалните верзии на историски настани поврзани со етнички судири да можат да се дистанцираат од неизбежно формираните колективни наративи. Пишувањето на официјалната историја, од една страна, бара временска дистанца од настаните, но од друга, кога времето не се искористува во насока отворено да се разговара за болните теми, се остава простор да се произведуваат колективни наративи кои развиваат особено негативни претстави за другата страна. Заради тоа, на двете страни мора да им се презентираат спротиставените перспективи за оружениот конфликт и да се направи напор за составување на заедничка верзија заснована на факти и ослободена од интерпретации.

3. *Формирање на мешани групи од Македонци и Албанци, наставници по историја, кои активно ќе го шират наставниот материјал за сегашната историја меѓу нивните колеги.*
   Ефектите на училишно ниво може да се почуствуваат доколку материјалот им се подели и на останатите наставници по историја. Оние наставници по историја, кои учествувале во развивање на наставниот материјал, најдобро можат да го прошират меѓу нивните колеги и да ги обучуваат со знаења и вештини за негово користење на часовите.

Активности

Активностите на проектот се концентрирани околу три семинари на кои наставниците-учесници ќе бидат обучувани и ќе работат на развивање на наставните материјали. Во периодот помеѓу семинарите, учесниците ќе работат на различни задачи чија цел ќе биде развивање на соодветни материјали, додека проектниот тим ќе ги подготвува материјалите и методологијата за обука на семинарите и ќе ја координира работата на наставниците на нивните задачи.

Семинар I (*траење*: 4 дена; *форма на работа:* работилници; *состав*: три дела)

I дел: Етнички хомогени групи од наставниците по историја работат на нацрт на лекција што ги рефлектира *радикалните погледи* на причините, текот и последиците од оружениот конфликт што се очекува да бидат застапувани од етноцентрично ориентираните историчари Македонци, односно Албанци.

II дел: Предавачите ги соочуваат учесниците со фактот дека *конфликтите* се неизбежен дел од животот и дека можат да имаат позитивен исход по меѓучовечките односи доколку им се пријде на конструктивен начин.

III дел: Предавачите го презентираат концептот за *основните права и слободи* и поттикнуваат дискусија за релацијата на основните права и слободи и оружениот конфликт во 2001 година.

Работни задачи по Семинар I:

Се очекува учесниците да се вклучат во пишување лекција под наслов "Оружениот конфликт на територијата на Република Македонија во 2001 година". Работата ќе ја реализираат во етнички мешани парови (заедно ќе работат по еден наставник Албанец и еден наставник Македонец) и секој пар ќе треба да напише една албанска и една македонска верзија на истата лекција.

Семинар II (*траење*: 4 дена; *форма на работа*: работилници; *состав*: три дела)

I дел: Учесниците работат на тема *етнички стереотипи и мета-стереотипи* кои влијаат врз ставовите и однесувањето на Македонците и Албанците едни кон други. Учесниците се запознаваат и со влијанието на *предрасудите* и начинот на кој предрасудите се создаваат и одржуваат. Се иницира и дискусија за ефектите на *мнозинско-малцинските односи* врз *дискриминацијата.*

II дел: Учесниците следат презентација, а потоа и самите поминат низ различни вежби за искуствено да ја доживеат субјективната природа на *перцепцијата* и влијанието на погрешните перцепции врз однесувањето на луѓето, особено во конфликтни ситуации.

III дел: Учесниците се обучувани да ги раздвојуваат *фактите* од *интерпретациите*.

Работни задачи по Семинар II

Се очекува учесниците да се вклучат во анализа на лекциите по историја презентирани во постоечките учебници. Основна цел на анализата е да се раздвојат фактите од интерпретациите и да се идентификуваат етничките стереотипи и погрешните перцепции коишто влијаат врз тие интерпретаци.

Семинар III (*траење*: 4 дена; *форма на работа*: работилници; *состав*: два дела)

I дел: Надворешни експерти (пр. од Северна Ирска и Израел/Палестина) го презентираат сопственото искуство од работењето на слични проекти во своите земји. Се очекува тоа да им помогне на наставниците во Македонија да сфатат колку запознавањето и разбирањето на перспективите на другата страна е важно за развојот на меѓуетничките односи во земјата.

II дел: Учесниците работат на идентификување на *заедничките елементи* во претходно напишаните македонска и албанска перспектива на оружениот конфликт во 2001 година. Тоа ќе послужи како основа за развивање на "заедничка" лекција по историја заснована на факти, во која ќе се даде опис на причините, текот и последиците од оружениот конфликт што ќе биде ослободен од интерпретации.

Изготвување на наставни материјали

Учесниците, заедно со членовите на проектниот тим, ќе подготвуваат наставен материјал и тоа како во текот на сесиите на семинарите така и во рамки на задачите на кои ќе работат во периодот меѓу семинарите. Наставниот материјал ќе претставува лекција за *Оружениот конфликт во Македонија во 2001 година* што освен *македонската и албанската перспектива* ќе ја содржи и "*заедничката*" *перспектива* базирана на факти.

Првичната верзија на лекцијата што ќе ги содржи сите три перспективи, ќе ја подготват членовите на проектниот тим, а наставниците- учесници ќе ја користат во своите класови. Финалната верзија на лекцијата ќе биде подготвена брз основа на искуствата на наставниците во работа со своите ученици и потоа отпечатена на албански и македонски јазик.

Дисеминација на наставните материјали

Ќе се одржат најмалку две средби со наставници Албанци и Македонци кои предаваат историја во етнички мешани средни училишта во Македонија. *Етнички мешани тимови од наставници-учесници* ќе им го презентираат наставниот материјал на своите колеги и ќе зборуваат за искуството низ коешто минале додека работеле на негова подготовка. Наставници по историја од сите средни училишта ќе го добијат наставниот материјал со инструкции за тоа како и зошто би требало да го користат во своите класови.

Разбирање на сегашната историја:
Вооружениот конфликт на територијата на Република Македонија во 2001 година

Хелсиншки комитет за човекови права во Република Македонија
Центар за човекови права и разрешување конфликти

Скопје, 2005

Публикацијата
Вооружениот конфликт на територијата на Република Македонија во 2001 година
е завршен продукт на проектот
РАЗБИРАЊЕ НА СЕГАШНАТА ИСТОРИЈА

Проектот е финансиран од Мисијата на Европската Унија (European Initiative for Democracy and Human Rights)

Центар за човекови права и разрешување конфликти
Институт за социолошки и политичко-правни истражувања

HELSINKI COMMITTEE FOR HUMAN RIGHTS
ХЕЛСИНШКИ КОМИТЕТ ЗА ЧОВЕКОВИ ПРАВА НА РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА
KOMITETI I HELSINKIT PËR TË DREJTAT E NJERIUT I REPUBLIKËS SË MAQEDONISË
MAKEDONYA CUMHURİYETİ'NİN HELSINKI İNSAN HAKLARI KOMİTESİ
COMITET DI HELSINKI TI NDREPTULI-A OMLUIDI REPUBLICA MACHEDONIA
HELSINŠKO COMITETI BAŠO E MANUŠENGERE NEJAMIJA KI REPUBLKA MAKEDONIJA
ХЕЛСИНШКИ КОМИТЕТ ЗА ЉУДСКА ПРАВА РЕПУБЛИКЕ МАКЕДОНИЈЕ
Ул. Даме Груев 8/5, 1000 Скопје; п-фах 58 Р. Македонија тел/факс: + 389 2 3290 469; 3119 073
St. Dame Gruev 8/5, 1000 Skopje; PO Box 58 Republic of. Macedonia tel/fax: + 389 2 3290 469; 3119 073
Rr. Dame Gruev 8/5, 1000 Shkup; f.p. 58 Republika e Maqedonisë tel/fax: +389 2 3290 469; 3119 073

Мислењата изнесени во оваа публикација не секогаш го одразуваат ставот на Мисијата на Европската Унија

Учесници во проектот
РАЗБИРАЊЕ НА СЕГАШНАТА ИСТОРИЈА:

- Виолета Петроска-Бешка, ко-раководител
- Мирјана Најчевска, ко-раководител
- Луан Имери, асистент

Од Институтот за национална историја:

- Ирена Стефовска
- Исамедин Азизи

Од Бирото за развој на образованието:

- Живко Степановски
- Илир Мемеди

Професори по историја во средни училишта:

- Скендер Асани
- Хафет Цека
- Ќенан Исени
- Адријан Фазлија
- Шиќери Џафери
- Бесник Емини
- Азиз Рамадани
- Асан Абази
- Музафер Салиу
- Меди Бектеши
- Рухид Незири
- Ејуп Реџепи
- Шазим Салаи
- Димко Попоски
- Весна Матеска
- Валентина Стаменковиќ
- Радмила Маџовска
- Светлана Сарк
- Лозанка Настовска
- Соња Цветковска
- Борче Вељаноски
- Светлана Јовановска
- Цветан Станкоски
- Јованка Јовановиќ
- Ѓуре Сибиновски

Kuptimi i historisë së tanishme:

Konflikti i armatosur në teritorin e Republikës së Maqedonisë në vitin 2001

Komiteti i helsinkit për të drejtat e njeriut në Republikën e Maqedonisë
Qendra për të drejtat e njeriut dhe zgjidhjen e konflikteve

Shkup, 2005

Publikimi

Konflikti i armatosur në teritorin e Republikës së Maqedonisë në vitin 2001

është produkti përfundimtarë i projektit

KUPTIMI I HISTORISË SË TANISHME

Projekti është i finansuar nga Misioni i Unionit Evropian (European Initiative for Democracy and Human Rights)

Qendra për të drejtat e njeriut dhe zgjidhjen e konflikteve

Instituti për kërkime sociologjike dhe politiko-juridike

HELSINKI COMMITTEE FOR HUMAN RIGHTS

ХЕЛСИНШКИ КОМИТЕТ ЗА ЧОВЕКОВИ ПРАВА НА РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА

Ул. Даме Груев 8/5, 1000 Скопје; п-фах 58 Р. Македонија тел/факс: + 389 2 3290 469; 3119 073

St. Dame Gruev 8/5, 1000 Skopje; PO Box 58 Republic of. Macedonia tel/fax: + 389 2 3290 469; 3119 073

Rr. Dame Gruev 8/5, 1000 Shkup; f.p. 58 Republika e Maqedonisë tel/fax: +389 2 3290 469; 3119 073

Mendimet e prezentuara në këtë poblikim jo çdo herë e shvaqin qëndrimin e Misionit të Unionit Evropian

Pjesëmarrës në projektin

KUPTIMI I HISTORISË SË TANISHME

- Violeta Petroska-Beshka, ko-udhëheqëse
- Mirjana Najçevska, ko-udhëheqëse
- Luan Imeri, asistent

Nga instituti i historisë acionale:

- Irena Stefkovska
- Isamedin Azizi

Nga enti për zhvillim të arsimit:

- Zhivko Stepanovski
- Ilir Memedi

Profesor të hisroris në shkollat e mesme:

- Dimko Poposki
- Vesna Mateska
- Valentina Stamenkoviq
- Radmila Maxhovska
- Svetlana Sark
- Llozanka Nastovska
- Sonja Cvetkovska
- Borçe Veljanoski
- Svetlana Jovanovska
- Cvetan Stankoski
- Jovanka Jovanoviq
- Xhure Sibinoski
- Skender Asani
- Hafet Ceka
- Qenan Iseni
- Adrijan Fazlija
- Shyqeri Xhaferi
- Besnik Emini
- Aziz Ramadani
- Asan Abazi
- Muzafer Saliu
- Medi Bekteshi
- Ruhid Neziri
- Ejup Rexhepi
- Shazim Salai

ОПШТЕСТВЕНО-ЕКОНОМСКИ И ПОЛИТИЧКИ ПРИЛИКИ ВО РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА ВО ПЕРИОДОТ 2000-2001

Периодот 2000-2001 година, во Р. Македонија, се карактеризира со сложени општествено-економски и политички промени како резултат на транзицијата.

Многу индустриски капацитети пропаднаа и беа затворени, голем дел од населението остана без работа и нагло осиромаши. Приватизацијата беше проследена со различни неправилности, недоречености во законската регулатива и груби злоупотреби. Актуелната власт во која партиципираа и партиите на Албанците не можеше да се справи со ваквите состојби во државата. Политичките партии беа формирани на етничка основа.

Политичките прилики ја правеа состојбата во Македонија кревка и несигурна, најмногу поради фактот што Македонија ги живееше првите години на самостојна и суверена држава.

Периодот 2000-2001 година се карактеризира со голема невработеност (400.000 работоспособни лица се невработени, а 80.000 семејства примаат социјална помош) і недовршен процес на приватизација проследен со стечајни постапки за голем број фирми. Се забележува континуиран пад на стандардот на живеење.

Политичкиот живот го карактеризираат партии со моноетничка структура, а на власт се наоѓаат националистички ориентирани партии. Власта е централизирана, а правниот систем и законите се уште не се до крај изградени (не се донесени сите потребни закони, донесените закони често се менуваат и судовите долго ги решаваат предметите што доаѓаат пред нив).

И покрај тоа што во Парламентот има претставници на политичките партии на Албанците и во владината коалиција учествуваат министри-Албанци, во администрацијата и државната структура Албанците не се пропорционално застапени. Политичките партии на Албанците во Македонија продолжуваат со јавно манифестирање на незадоволството од статусот на Албанците во политичкиот и во јавниот живот во земјата. Напнатоста во меѓуетничките односи доаѓа до израз преку демонстрациите на Албанците со барање за зголемување на колективните права што се проследени со судири со полицијата и демонстрации на Македонците против зголемувањето на правата на Албанците.

Распаѓањето на СФРЈ и осамостојувањето на Република Македонија предизвикаа темелни политички, општествени и економски промени во земјата.

Плурализмот се манифестираше со формирање на политички партии кои, наместо идеолошки, имаа силен етнички предзнак. Како резултат на транзицијата, голем дел од населението остана без работа, а сиромаштијата, корупцијата, криминалот и економската криза зедоа огромни размери.

Распаднатата економија, политичките скандали и афери, корупцијата и влошените меѓуетнички односи уште повеќе ја дестабилизираа земјата.

Особено треба да се истакне фактот дека со Уставот од 1991 година Албанците ги изгубија правата што формално ги уживаа со Уставот од 1974 година. Од тие причини Уставот беше донесен без гласовите на албанските пратеници во Парламентот.

ПРИЧИНИ ЗА ЗАПОЧНУВАЊЕ НА ВООРУЖЕНИОТ КОНФЛИКТ И СТРАНИ ВО КОНФЛИКТОТ

Македонска радикална верзија

Имаше повеќе причини за избувнување на конфликтот. Под изговор дека ги бараат правата и слободите стекнати со Уставот на СФРЈ од 1974 година, одредени албански кругови во, и надвор од Македонија сакаа да ја реализираат идејата за создавање на голема Албанија. Политичките партии на Албанците во земјата го подгреваа национализмот кај албанското население за остварување на своите радикални цели.

Ескалацијата на косовската криза во 1999 г. негативно се одрази и на состојбите во Македонија. Таа влијаеше на хомогенизацијата на Албанците и на формирањето на вооружени групи, составени од Албанци од Косово и од Македонија. Овие групи со своето илегално и криминално делување, во северните делови на Македонија, ќе ја дестабилизираат земјата на безбедносен план.

Кон крајот на 2000-та година, и во почетокот на следната, се случија и првите инциденти и судири меѓу албанските вооружени формации (т.н. ОНА), составени од криминални групи, терористи и исламистички платеници од едната страна, и македонските безбедносни сили, од другата.

Заедничка верзија

За причините за започнување на вооружениот конфликт постојат различни толкувања. Според официјалното толкување на претставниците на албанската заедница (политичките партии, интелектуалците, невладините организации) основната причина за вооружениот конфликт лежи во дискриминацијата на Албанците присутна во Уставот на Р. Македонија (што се огледа во ограничена употреба на јазикот и етниките симболи и недостаток од високообразовни институции на албански јазик) и во сферата на јавниот живот (вработувањето и третманот од страна на администрација, правосудните органи и полицијата).

Според најраширеното толкување присутно во македонската заедница, вистинската причина за вооружениот конфликт е борбата за територија, чија крајна цел е формирање на голема Албанија, или барем непречено одвивање на нелегалната трговија со дрога и оружје и остварување на други криминални активности.

Официјално, вооружениот конфликт е судир меѓу Ослободителната национална армија (ОНА) од една страна, и безбедносните сили на Република Македонија, од друга. Неофицијално, на вооружениот конфликт се гледа како на судир меѓу албанската и македонската заедница, со оглед на широко распространетиот впечаток дека активностите на ОНА се прифатени и поддржани од страна на албанското население, а активностите на безбедностите сили од страна на македонското население.

Албанска радикална верзија

Дискриминацијата кон Албанците во сите сфери на општественото живеење, која беше присутна и во претходниот систем, уште повеќе се засили по осамостојувањето на Република Македонија. Во процесот на приватизацијата на општествениот капитал, властите само на Македонците им овозможија по многу поволни услови да ги откупат фабриките и другите стопански капацитети во земјата.

Учеството на Албанците во државните институции беше минимално. Незастапеноста, особено во безбедносните структури (полицијата и армијата), кај Албанците предизвикуваше силно чувство на загрозеност и недоверба кон овие институции. Ова особено ќе дојде до израз за време на настаните на Бит-пазар и во Гостивар (протести заради неможност за употреба на сопствените етнички симболи), кога во судирите со полицијата беа убиени и малтретирани мнозина граѓани Албанци.

Бидејќи во сферата на високото образование немаше ниту една високообразовна институција со настава на албански јазик, Албанците беа принудени во 1994 година да основаат свој Универзитет во Тетово. Поради интервенција на полицијата, на денот на неговото отворање, неколку Албанци ги изгубија животите.

Политичките партии на Албанците во Парламентот не успеваа да ги институционализираат нивните барања и служеа само како декор, бидејќи постојано беа надгласувани од пратениците Македонци. Од друга страна, отсуството на слух за политичките барања на Албанците, кои се чувствуваа како граѓани од втор ред, македонските политичари го правдаа со изговорот дека промената на нивниот статус во државата ќе доведе до федерализација на Македонија, а подоцна и до нејзина поделба. Косовската криза 1999 година и улогата на УЧК на Косово ја засилија самодовербата и хомогенизацијата на Албанците во нивниот отпор кон институциите на македонската држава.

Поради систематската задушеност од страна на системот, идејата за востание меѓу Албанците кулминираше во вооружен конфликт во почетокот на 2001 година.

Како страни во конфликтот се појавија здружените безбедносни сили на Македонија (АРМ и полицијата), од една страна, и Ослободителната национална армија (ОНА), од друга страна.

ТЕКОТ НА ВООРУЖЕНИОТ КОНФЛИКТ И БОРБЕНИТЕ АКТИВНОСТИ ПО РЕГИОНИ

Вооружениот конфликт започна со терористички акции во јануари 2001 година, поточно со нападот на полициската станица во Теарце, Тетовско, каде загина еден припадник на полициските сили од македонска националност.

Почетокот кулминираше со митингот во Тетово, одржан на 14.3.2001, кога албанските интелектуалци јавно го повикаа албанското население да се крене на востание, во име на своите права. Од тетовскиот крај, конфликтот се прошири во скопскиот, и во кумановско-липковскиот регион, каде Албанците беа мнозинско население. Во споменативе региони имаше вооружени судири помеѓу регуларните полициско-воени сили и припадниците на ОНА, кои на почетокот беа нарекувани терористи, за подоцна да станат „борци за човекови права".

За време на конфликтот имаше: киднапирања на цивилното население; убиства од заседа на припадниците на полициските сили и на воениот резервен состав кај селата Вејце, Карпалак и Љуботен; палење и уништување на верски објекти; етничко чистење и уништување на домовите на македонското население на териториите каде Албанците беа во мнозинство.

Вооружениот конфликт започна во околината на селото Танушевци (Скопска Црна Гора), во февруари 2001 год. Вооружените дејства се одвиваа во кумановско-липковскиот, тетовскиот и скопскиот регион. Во текот на конфликтот ОНА ги напаѓаше полициските и безбедносните сили на Република Македонија (со директни напади на полициски станици, напади на конвои и помали безбедносни структури, и поединечни акции на минирање патишта и заседи), мобилизираше дел од албанското население за учество во борбените активности и преземаше активности насочени против цивилното население (киднапирање, лишување од слобода, затворање на витални објекти - кумановскиот водовод итн.). Безбедносните сили ги напаѓаа позициите на ОНА, со тешко оружје ги гранатираа селата во споменатите региони, подготвуваа заседи на припадници на ОНА, лишуваа од слобода осомничени за учество и соработка со ОНА, преземаа активности против цивилното население (киднапирање, лишување од слобода, протерување од местото на живеење итн.). Во кризните региони и околу нив, беа воведени полициски пунктови.

Голем број лица ги напуштија своите живеалишта во кризните региони и се сместуваа како бегалци во други држави или како внатрешно раселени лица во други региони на земјата.

На двете страни имаше човечки жртви (меѓу кои и цивилно население), а во регионите опфатени со конфликтот направена е материјална штета врз домовите и имотите на населението од овие краишта и уништени се објекти од верско и културно-историско значење.

Конфликтот започна во селото Танушевци, Скопско, некаде кон средината на февруари 2001 и набргу се прелеа во тетовските села, во делови од градот Тетово, во липковскиот регион - кумановско, и во некои села од скопскиот регион (Арачиново, Радуша и Љуботен).

Албанското население им даваше целосна морална и материјална помош и поддршка на борците на ОНА, додека македонското население целосно ги поддржуваше АРМ и полицијата. Сепак, немаше директни судири меѓу цивилното население што придонесе граѓанската војна во Македонија да биде избегната.

Во текот на конфликтот армијата и полицијата гранатираа многу албански села. Како резултат на овие воено-полициски акции, загинаа многу цивили Албанци, како на пр. цели семејства во с. Слупчане и во липковскиот крај. Масакрите на полицијата и на армијата продолжија во с. Љуботен, во скопската населба Чаир и на многу други места. Особено шокантен и потресен момент за Албанците беше монтираното убиство на таткото и синот пред телевизиските камери до градскиот стадион во Тетово.

РЕФЛЕКСИИ ВРЗ ДРУГИТЕ РЕГИОНИ ВО ЗЕМЈАТА

Иако со конфликтот беа зафатени само северниот и северозападниот дел од Р. Македонија, тој се рефлектираше на целата територија. Раселените лица од кризните региони беа сместувани кај своите роднини и пријатели и во колективните центри организирани од државата. Под влијание на настаните во кризните региони, дел од македонското население го изрази својот револт преку палење и уништување на верските објекти и приватниот имот на муслиманите во Прилеп и Битола.

Ситуацијата стана критична поради опасноста од проширување на конфликтот на целата територија на државата, а особено во дебарско, кичевско, струшко и гостиварско, каде живеат голем број Албанци.

Дел од македонското население беше мобилизирано во редовите на резервниот армиски и полициски состав. Голем број Македонци доброволно се пријавуваа за одбрана на татковината.

Во овој период државата со закон воведе воен данок што дополнително ја влоши економската состојба на населението.

Другите региони на земјата ги зафати бран на внатрешно раселени лица што ги напуштија кризните региони. Истовремено, од различни региони се регрутираа доброволци како во редовите на безбедносните сили, така и во редовите на ОНА. Во деловите од земјата, кои не беа непосредно опфатени со вооружениот конфликт, се случија напади врз верски, културно-историски објекти и имоти на граѓани од исламска вероисповед, а имаше и бомбашки напади врз имоти на граѓани.

На територијата на целата држава се чувствуваат последици на економски план, а поради дефицит на буџетот воведени беа и нови давачки.

Конфликтот имаше различни влијанија врз регионите кои не беа директно зафатени од него. Во тоа време бевме сведоци на перманентно насилство што го вршеа Македонците врз Албанците, особено, во деловите од земјата каде што Албанците беа во малцинство. Во Прилеп и во Битола се палеа нивните куќи, дуќани и џамии со цел тие да се иселат од своите огништа. Секаде каде што живееја Албанци беа поставувани полициски пунктови за нивна контрола и малтретирање.

Исто така, во овој период се појави апсурдната идеја на Македонската академија на науки и уметности (МАНУ) за размена на население и територии.

УЛОГАТА НА ПАРЛАМЕНТОТ, ВЛАДАТА, ПОЛИЦИЈАТА И ВОЈСКАТА ВО ТЕКОТ НА ВООРУЖЕНИОТ КОНФЛИКТ

По започнување на вооружениот конфликт, пролетта 2001 година, Парламентот и Владата, во кои партиципираа македонските политички партии ВМРО-ДПМНЕ и ЛДП и албанската партија ДПА, заедно со полицијата преземаа соодветни одбранбени вооружени акции за одбрана на територијалниот интегритет и суверенитет на Република Македонија. Меѓутоа, како што течеше конфликтот, се помалку можеше да се контролираат воено-герилските акции на ОНА и малтретирањата што таа ги вршеше врз цивилното македонско население.

Владата делуваше некоординирано, премиерот беше немоќен и инсистираше да се прогласи воена состојба, заради легитимно вклучување на армијата во борбата против ОНА. Бидејќи Парламентот не прогласи воена состојба, одбраната на земјата ѝ беше препуштена единствено на полицијата, која ниту технички, ниту кадровски беше доволно опремена. За поефикасна одбрана на земјата беше формирана единицата за специјални интервенции "Лавови".

Државниот врв не настапуваше координирано (беа давани контрадикторни оценки и изјави со спротивставена содржина од страна на претседателот на државата, премиерот и одделни министри во владата). Во текот на конфликтот Парламентот се состана само двапати. На парламентарната сесија се дискутираше за конфликтот, меѓутоа не е прогласена воена состојба. И покрај ова во текот на конфликтот беше употребена војската.

Полицијата и војската беа ангажирани уште од самиот почеток на вооружениот конфликт. Во нивните операции не учествуваа припадниците на безбедносните сили од албанската националност. За да ги засили своите редови, полицијата формираше специјална единица „Лавови", составена претежно од доброволци.

Македонското население ги доживуваше безбедносните сили како бранители на земјата, за разлика од албанското население, кое на нив гледаше како на деструктивни сили со чија помош само се продолжува вооружениот конфликт.

Во текот на конфликтот, Парламентот, како највисок законодавен орган на РМ не можеше да ја контролира ситуацијата и да воспостави етничко балансирање, туку напротив, се стави на страната на македонските политички елити.

Со донесување на законот за плаќање на воен данок, Парламентот, всушност, овозможи парите на сите граѓани да се употребат исклучиво за дејствувањето на македонските безбедносни сили.

Со одлука на Владата, во рамките на МВР, на чие чело стоеше Љубе Бошковски, беше формирана единицата за специјални интервенции "Лавови", составена исклучиво од етнички Македонци.

ПРИДОНЕСОТ НА МЕЃУНАРОДНАТА ЗАЕДНИЦА ВО ТЕКОТ И РАЗРЕШУВАЊЕТО НА ВООРУЖЕНИОТ КОНФЛИКТ

Во споменатиов период, меѓународните фактори се јавија во улога на арбитер обидувајќи се да изнајдат решение за да се спречи ескалацијата на состојбите – избувнување на граѓанска војна во Р Македонија. Под нивен притисок, а со цел побрзо разрешување на конфликтот, во земјата беше формирана Влада на т.н. широка коалиција, во која, освен постоечките политички партии, влегоа и партиите СДСМ и ПДП.

Меѓународната заедница постојано испраќаше свои политички претставници како посредници меѓу завојуваните страни. Еден од нив беше и високиот претставник на ЕУ, Хавиер Солана, кој постојано вршеше притисок врз македонските политички структури. Како резултат на тоа дојде до потпишување на Охридскиот рамковен договор на 13 Август 2001 година. Договорот беше потпишан од лидерите на четирите водечки политички партии на Македонците (ВМРО-ДПМНЕ и СДСМ) и на Албанците (ДПА и ПДП), од претседателот на Републиката, Борис Трајковски, и од претставниците на меѓународната заедница како гаранти за неговата имплементација.

Меѓународната заедница беше активно присутна од почетокот на вооружениот конфликт, иако нејзиниот настап не беше изедначен. Во почетокот ги осудуваше активностите на ОНА и ги прогласуваше за терористички, а потоа бараше Владата и Парламентот да ги земат предвид нивните барања.

Под влијание на меѓународната заедница се формира и поширокота коалициска влада составена од четирите најголеми политички партии, во која, освен дотогашните ВМРО-ДПМНЕ и ДПА, влегоа и СДСМ и ПДП.

Преку свои посредници именувани од ЕУ и САД, меѓународната заедница учествуваше во формулирањето на Рамковниот договор и го поттикнуваше неговото потпишување. Веднаш потоа, следеше и стационирање сили на НАТО на територијата на Република Македонија.

Бидејќи двете завојувани страни немаа јасна визија и моќ како да се справат со безизлезната ситуација во земјата, меѓународниот фактор беше принуден директно да се инволвира во разрешување на конфликтот.

Под притисок на меѓународната заедница (ЕУ, САД и НАТО) беше создадена Владата на т.н. широка коалиција, составена од четирите најголеми политички партии на Македонците (ВМРО-ДПМНЕ и СДСМ) и на Албанците (ДПА и ПДП). Владата функционираше хаотично и некоординирано и не успеваше да го запре конфликтот. Меѓународната заедница, преку нејзините претставници Ф. Леотар и Џ. Пердју, ја принуди власта да седне на преговарачка маса и го издејствува Охридскиот рамковен договор, кој му стави крај на воениот конфликт во Македонија.

ЗАВРШУВАЊЕ НА ВООРУЖЕНИОТ КОНФЛИКТ И ЗНАЧЕЊЕТО НА РАМКОВНИОТ ДОГОВОР ОД ОХРИД

Одредбите на овој договор, кој Македонците го сметаа за неправеден, донесен на сила и под притисок на меѓунардоните фактори, беа имплементирани во Уставот на Р. Македонија. Уставните промени беа особено неповолни за Македонците, додека за Албанците значеа добивање статус на втор конститутивен народ во државата, и можност за идна федерализација на Македонија.

И покрај уставните промени, кои беа во полза на Албанците, проблемите меѓу Македонците и Албанците не беа надминати. Албанците не само што инсистираа на брзо спроведување на одредбите од Рамковниот, туку и понатаму истапуваат со нови и нови барања во врска со нивните “права и слободи”.

Вооружениот конфликт заврши со потпишување на Рамковниот договор во Охрид. Тоа е политички договор склучен меѓу лидерите на четирите најголеми партии во Република Македонија: ВМРО-ДПМНЕ, СДСМ, ДПА и ПДП. Со Договорот беше предвидено да се донесат Амандмани на Уставот и да се внесат промени во законите со цел да се зголемат правата на албанската заедница во Република Македонија.

Со законските и структурните промени во државата треба да се регулира: употребата на албанскиот јазик како втор службен јазик; да се обезбеди правична застапеност на припадниците на етничките заедници во органите на власта; да се изврши децентрализација на државата итн. Истовремено е договорено да се собере нелегалното оружје во земјата, да се амнестираат учесниците во вооружениот конфликт и да се вратат внатрешно раселените лица.

На 13.8.2001 година четворицата лидери на партиите од широката коалиција, претседателот на државата Борис Трајковски и претставниците на меѓународната заедница го потпишаа Охридскиот рамковен договор.

Овој договор за Албанците претставуваше легитимирање на воените успеси и остварување на нивните дамнешни цели за стекнување рамноправен статус - втор конститутивен народ во државата.

ВЛИЈАНИЕТО НА ВООРУЖЕНИОТ КОНФЛИКТ ВРЗ ГЛОБАЛНИТЕ ДЕМОКРАТСКИ ДВИЖЕЊА ВО РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА

Конфликтот негативно се одрази на меѓуетничките односи во државата, на демократските процеси во целина, и особено на развивање на чувството на соживот како прифатливо решение.

Истиот ќе биде причина за успорување на процесите на интеграција на Република Македонија во евроатланските структури, ЕУ и НАТО.

Со вооружениот конфликт се нарушени голем број базични човекови права и слободи, а нарушен е и екосистемот.

Како резултат на постигнатиот договор, кој доведе до промени во Уставот на Република Македонија, започната е децентрализација на власта и управувањето во земјата и заземена е граѓанска ориентација на државата со која се потенцира нејзиниот мултиетнички и мултикултурен карактер.

Иако конфликтот ги забави демократските процеси во земјата и уште повеќе ги влоши меѓуетничките односи, сепак, за Албанците тоа беше единствениот начин да им покажат на Македонците дека дотогашниот модел на управување со државата беше погрешен.

Потпишувањето на Рамковниот договор и неговото имплементирање во Уставот на Р. Македонија за Албанците значи нова страница во нивното живеење во Македонија.

RRETHANAT SHOQËRORO-EKONOMIKE DHE POLITIKE NË REPUBLIKËN E MAQEDONISË NË PERIUDHËN 2000-2001

Shkatërrimi i RSFJ-së dhe mëvetësimi i Republikës së Maqedonisë shkaktuan ndryshime të thella politike, shoqërore dhe ekonomike në vend.

Pluralizmi manifestohej me formimin e partive politike të cilat, në vend të atij ideologjik, kishin karakter të fuqishëm etnik. Si rezultat i këtij tranzicioni, një pjesë e madhe e popullsisë mbetet pa punë, kurse varfëria, korrupsioni, kriminaliteti dhe kriza ekonomike marrin përmasa shumë të mëdha.

Ekonomia e shkatërruar, aferat dhe skandalet politike, korrupsioni dhe marrëdhëniet e keqësuara ndëretnike edhe më shumë e destabilizuan vendin.

Duhet të theksohet fakti se me Kushtetutën e vitit 1991, shqiptarët i humbën të drejtat të cilat, formalisht, i gëzonin me Kushtetutën e vitit 1974. Për këto shkaqe Kushtetuta u miratua pa votat e deputetëve shqiptarë në Parlament.

Periudha e viteve 2000-2001 karakterizohet me papunësi të madhe (400.000 persona të aftë për punë janë të papunësuar kurse 80.000 familje marrin ndihma sociale) dhe me procesin e papërfunduar të privatizimit i shoqëruar me procedura për falimentim për shumë ndërmarrje. Vërehet rënie e standardit të jetës.

Jeta politike karakterizohet me parti një etnike, ndërsa Qeveria udhëhiqej nga parti nacionaliste. Qeverisja ishte e centralizuar, kurse sistemi juridik dhe ligjet nuk ishin të përfunduara (nuk ishin miratuar ligjet e nevojshme, ndërsa ato të miratuarat shpesh ndryshonin dhe gjykatat shumë ngadalë vendosin për lëndët).

Edhe pse në Parlament kishte përfaqësues shqiptarë dhe në koalicionin qeveritar kishte ministra-shqiptarë, në administratë dhe strukturat shtetërore, shqiptarët nuk ishin proporcionalisht të përfaqësuar. Partitë politike të shqiptarëve në Maqedoni publikisht vazhdojnë të tregojnë pakënaqësinë nga statusi i tyre në jetën politike dhe publike në vend. Tensionimi i marrëdhënieve ndëretnike vjen në shprehje gjatë protestave të shqiptarëve me kërkesë për rritjen e të drejtave kolektive ku ndëshkohen dhe konfrontohen me policinë si dhe gjatë protestave të maqedonasve kundër shtimit të të drejtave të shqiptarëve.

Periudha e viteve 2000-2001, në Republikën e Maqedonisë karakterizohet me ndryshime të ndërlikuara shoqëroro-ekonomike dhe politike si rezultat i tranzicionit.

Shumë kapacitete industriale falimentuan dhe u mbyllën, një pjesë e madhe e popullsisë mbeti pa punë dhe varfëria morri hov. Privatizimi ishte i shoqëruar me parregullshmëri të ndryshme, dobësi të legjislacionit dhe keqpërdorime të rënda. Qeveria aktuale në të cilën participonin edhe shqiptarët nuk mundej ta përballonte më këtë situatë në vend. Partitë politike ishin të formuara në baza etnike.

Rrethanat politike situatën në vend e bënin të pasigurte, më së shumti për shkak se për Maqedoninë ishin vitet e para si shtet i pavarur.

SHKAQET PËR FILLIMIN E KONFLIKTIT TË ARMATOSUR DHE PALËT NË KONFLIKT

Diskriminimi ndaj shqiptarëve në të gjitha sferat e jetës shoqërore, e cila ishte e pranishme edhe në sistemin e mëparshëm, edhe më shumë u shfaq pas mëvetësimit të Republikës së Maqedonisë. Gjatë procesit të privatizimit të kapitalit shoqëror, autoritetet vetëm maqedonasve u mundësuan që me kushte shumë të volitshme t'i blejnë fabrikat dhe kapacitetet tjera ekonomike në vend.

Pjesëmarrja e shqiptarëve në institucionet shtetërore ishte minimale. Mospërfaqësimi, sidomos në strukturat e sigurimit (polici dha armatë), te shqiptarët shkaktoj një ndjenjë mosbesimi në këto institucione. Kjo sidomos do të shfaqet gjatë ngjarjeve të Bit-pazarit dhe në Gostivar (protestat për shkak të pamundësisë të përdorimit të simboleve etnike), ku gjatë përleshjeve me policinë mbeten të vrarë dhe të maltretuar shumë shqiptarë.

Për shkak se në sferën e arsimit sipëror nuk kishte asnjë institucion për shkollim të lartë në gjuhën shqipe, shqiptarët ishin të detyruar që në vitin 1994 ta themelojnë Universitetin e tyre në Tetovë. Si rezultat i intervenimit policor, në ditën e hapjes, disa shqiptarë e humbën jetën.

Partitë politike të shqiptarëve në Parlament nuk arritën që ti institucionalizojnë kërkesat e tyre dhe shërbenin vetëm si dekor sepse çdo herë ishin të mbivotuar nga deputetët maqedonas. Nga ana tjetër, mospërfilljen e kërkesave të shqiptarëve, të cilët ndiheshin si qytetarë të rendit të dytë, politikanët maqedonas e arsyetonin nën pretekstin se me ndryshimin e statusit të shqiptarëve në vend do të federalizohej Maqedonia, ndërsa më vonë edhe do të ndahet. Kriza kosovare e vitit 1999 dhe roli i UÇK-së ishin shkak për rritjen e vetëbesimit dhe bashkimit të shqiptarëve në rezistencën ndaj institucioneve të Maqedonisë.

Për shkak të represionit sistematik nga ana e sistemit, ideja për kryengritje të shqiptarëve kulminoi me konfliktin e armatosur në fillimin e vitit 2001.

Si palë në konflikt paraqiten, nga njëra anë, forcat e bashkuara të sigurimit të Maqedonisë (ARM dhe policia) dhe Ushtria Çlirimtare Kombëtare, nga ana tjetër.

Për shkaqet e fillimit të konfliktit të armatosur ekzistojnë shpjegime të ndryshme. Sipas interpretimit oficial të shqiptarëve (partive politike, intelektualëve, organizatave joqeveritare) shkaku kryesorë për fillimin e konfliktit të armatosur ka qenë diskriminimi i shqiptarëve i shprehur në Kushtetutën e Maqedonisë (përdorimi i kufizuar i gjuhës dhe simboleve etnike si dhe mungesa e institucioneve të larta arsimore në gjuhën shqipe) dhe në sferën e jetës publike (punësimi dhe tretmani nga ana e administratës, organeve gjyqësore dhe policisë).

Sipas shpjegimit më të përhapur të popullata maqedonase, shkaku i vërtetë për konfliktin e armatosur ka qenë lufta për territore, me qëllim të fundit, krijimi i Shqipërisë së madhe ose së paku që të mos pengohet kontrabanda më drogë dhe armë dhe aktivitete tjera kriminele.

Oficijalisht, konflikti i armatosur është përleshje mes Ushtrisë Çlirimtare Kombëtare (UÇK) nga njëra anë dhe forcave të sigurimit të Maqedonisë nga ana tjetër. Jooficijalisht, konflikti i armatosur shihet si përleshje mes bashkësisë shqiptare dhe maqedonase, për shkakë të përshtypjes që fitohej se aktivitete e UÇK-së janë të pranuara dhe përkrahura nga ana e popullatës shqiptare kurse aktivitetet e forcave të sigurimit nga popullata maqedonase.

Kishte më shumë shkaqe për fillimin e konfliktit. Nën pretekstin se i kërkojnë të drejtat dhe liritë të fituara me Kushtetutën e vitin 1974, disa qarqe shqiptare brenda dhe jashtë Maqedonisë dëshironin ta realizojnë idenë për Shqipëri të Madhe. Partitë politike të shqiptarëve në vend e nxisnin nacionalizmin te popullata shqiptare për realizimin e qëllimeve radikale.

Eskalimi i krizës kosovare të vitit 1999 kishte ndikim negativ në Maqedoni. Ajo ndikoi në rritjen e unitetit shqiptarë dhe formimin e grupeve të armatosura të përbëra nga shqiptarë nga Kosova dhe Maqedonia. Këto grupe me veprimet e tyre kriminele dhe ilegale, në pjesën veriore të Maqedonisë, do ta destabilizojnë atë në fushën e sigurisë.

Kah fundi i vitit 2000 dhe fillimi i vitit 2001 ndodhën edhe incidentet dhe përleshjet e para mes formacioneve të armatosura shqiptare (UÇK-së), të përbëra nga grupe kriminele, terrorist dhe mercenar islamik nga njëra anë dhe forcat e sigurimit maqedonas nga ana tjetër.

RRJEDHA E KONFLIKTIT DHE AKTIVITETET USHTARAKE NËPËR RAJONE

Konflikti filloi në fshatin Tanush, rrethina e Shkupit, dikur kah mesi i shkurtit të vitit 2001 dhe së shpejti u zgjerua edhe në fshatrat e Tetovës, në disa pjesë të qytetit, në rajonin e Lipkovës, rrethina e Kumanovës dhe në disa fshatra të Shkupit (Haraçinë, Radushë dhe Luboten).

Popullata shqiptare moralisht dhe materialisht plotësisht e përkrahte UÇK-në, kurse popullata maqedonase e përkrahte ARM dhe policinë. Megjithatë, nuk kishte konflikt direkt mes popullatës civile që kontribuuan për anashkalimin e luftës qytetare në Maqedoni.

Gjatë konfliktit, armata dhe policia granatonin shumë fshatra shqiptare. Si rezultat i këtyre aksioneve ushtarako-policore, humbën jetën shumë civil shqiptar si psh. familje të tëra në fshatin Sllupçan dhe në rajonin e Lipkovës. Masakrat e policisë dhe ushtrisë vazhduan edhe në fshatin Luboten, në lagjen e Çairit dhe shumë vende tjera. Shokante dhe rrëqethëse për shqiptarët ishte vrasja e montuar e babait me të birin para kamerave televizive afër stadiumit të qytetit në Tetovë.

Konflikti i armatosur filloi në rrethinën e fshatit Tanushë (Mali i Zi i Shkupit) në shkurt të viti 2001. Aktivitetet luftarake zhvilloheshin në rajonin e Kumanovës dhe Lipkovës, atë të Tetovës dhe Shkupit. Gjatë konfliktit UÇK-ja i sulmonte forcat e sigurimit të Republikës së Maqedonisë (me sulme direkte të stacioneve policore, sulme të konvojeve si dhe me minime të rrugëve dhe sulme në pritje), mobilizoi një pjesë të popullatës shqiptare për të marrë pjesë në aktivitetet luftarake dhe aktivitete kundër popullatës civile (kidnapime, burgosje, mbyllje të objekteve vitale-ujësjellësi i Kumanovës). Forcat e sigurimit i sulmonin pozitat UÇK-së me armatim të rëndë, përgatitnin prita për anëtarët e UÇK-së, arrestonin qytetarë që dyshohej se ishin anëtarë dhe bashkëpunëtorë të UÇK-së, bënin aktivitete kundër popullsisë civile (kidnapime, arrestime, shpërngulje të detyruar). Në rajonet e krizës dhe përreth ishin vendosur postblloqe policore.

Shumë njerëz i lëshuan vatrat e tyre në rajonet e krizës dhe si refugjatë ose si të zhvendosur të brendshëm, vendoseshin në vende tjera, brenda dhe jashtë vendit.

Në të dyja anët kishte viktima në njerëz (mes tyre edhe civilë), kurse në rajonet e krizës kishte edhe dëme materiale ndaj shtëpive dhe pronës së popullatës si dhe shkatërrime të objekteve fetare dhe kulturore-historike.

Konflikti i armatosur filloi me disa aksione terroriste në janar të vitit 2001, më saktësisht me sulmin e stacionit policor në Tearcë, rajoni i Tetovës, ku humbi jetën një anëtar i policisë me përkatësi etnike maqedonase.

Fillimi i konfliktit arriti kulmin me mitingun e mbajtur në Tetovë, më 14.03.2001, kur intelektualët shqiptarë publikisht e ftuan popullatën shqiptare të ngrihet në kryengritje, në emër të drejtave të tyre. Nga rajoni i Tetovës, konflikti u përhap në rajonin e Shkupit dhe Kumanovës (Lipkovë) ku shqiptarët ishin shumicë. Në këto rajone kishte përleshje të armatosur mes forcave të rregullta të policisë dhe ushtrisë nga njëra anë dhe UÇK-së nga ana tjetër. Këta të fundit në fillim i quanin terroristë që më vonë të shndërrohen në luftëtarë për të drejtat e njeriut.

Gjatë kohës së konfliktit kishte kidnapime të popullatës civile, vrasje në pritë të anëtarëve të policisë dhe rezervistëve ushtarakë në fshatrat Vejce, Karpallak dhe Luboten; digjen dhe shkatërrohen objekte fetare, bëhet spastrim etnik dhe shkatërrim i shtëpive maqedonase në vendet ku shqiptarët ishin popullsi dominante.

REFLEKTIMI NDAJ REGJIONEVE TJERA

Konflikti kishte ndikim të ndryshëm ndaj rajoneve të cilat nuk ishin direkt të kyçura në konflikt. Gjatë kësaj kohe ishim dëshmitarë të dhunës permanente të ushtruar ndaj shqiptarëve, sidomos, në ato pjesë ku shqiptarët ishin pakicë. Në Prilep dhe Manastir digjeshin shtëpitë, shitoret dhe xhamitë që të detyrohen të shpërngulen nga vatrat e tyre. Kudo që jetonin shqiptarët ishin të vendosur punktet policore të cilët i kontrollonin dhe maltretonin ata.

Gjithashtu, gjatë kësaj kohe u paraqit një ide absurde për ndërrimin e territoreve dhe popullatës nga ana e Akademisë së Shkencave dhe Arteve të Maqedonisë (ASHAM).

Rajonet tjera të vendit u ballafaquan me të vendosurit e brendshëm që u larguan nga rajonet e krizës. Njëkohësisht, nga rajone të ndryshme rekrutoheshin vullnetarë si në radhët e forcave të sigurimit maqedonas ashtu edhe në radhët e UÇK-së. Në ato anë të vendit të cilat direkt nuk ishin të përfshira nga konflikti i armatosur sulmoheshin objekte kulturore-historike, fetare si dhe prona private të qytetarëve me përkatësi fetare islame, ndërsa kishte edhe sulme me bombë ndaj pronës së qytetarëve.

Në tërë territorin e shtetit ndiheshin pasojat në fushën ekonomike kurse për shkak të deficitit buxhetor u vendosën edhe tatime të reja.

Edhe pse konflikti zhvillohej vetëm në pjesën veriore dhe atë veri-perëndimore të Maqedonisë, ai u reflektua në gjithë territorin. Personat e zhvendosur nga vendet e krizës ishin të vendosur te familjarët dhe miqtë e tyre si dhe në qendrat kolektive të organizuara nga shteti. Nën ndikimin e ngjarjeve në rajonet e krizës, një pjesë e popullatës maqedonase shprehu mllefin e vetë duke djegur dhe shkatërruar objektet fetare dhe pronat private të myslimanëve (kryesisht shqiptarë), në Prilep dhe Manastir.

Situata bëhej gjithnjë e më kritike për shkak të mundësisë për eskalim të konfliktit në tërë territorin e sidomos në anën e Dibrës, Kërçovës, Strugës dhe Gostivarit ku jetojnë shumë shqiptarë.

Një pjesë e popullatës maqedonase ishte e mobilizuar në radhët e ushtrisë dhe policisë si rezervistë. Shumë maqedonas u paraqitën si vullnetarë për mbrojtjen e atdheut.

Në këtë periudhë në tërë vendin, me ligj, u vendos taksa ushtarake me çka edhe më shumë u keqësua situata ekonomike e popullatës.

ROLI I PARLAMENTIT, QEVERISË, POLICISË DHE USHTRISË GJATË KONFLIKTIT TË ARMATOSUR

Gjatë konfliktit, Parlamenti si organi më i lartë ligjdhënës në Maqedoni nuk mund ta kontrollonte situatën dhe të vendoste baraspeshë etnike, përkundrazi, ai u vu në anën e elitave politike maqedonase.

Me miratimin e ligjit për taksën luftarake, Parlamenti, në të vërtet mundësoi që paratë e të gjithë qytetarëve të përdoren për luftën e forcave të sigurimit maqedonas.

Me vendim të Qeverisë, në radhët e MPB-së, në krye të së cilës ishte Lube Boshkovski, u formua njësiti për intervenim të shpejtë "Luanët", në përbërjen e së cilës kishte vetëm maqedonas etnik.

Elita shtetërore nuk ishte e koordinuar (kryetari, kryeministri dhe disa ministra në qeveri dilnin me deklarata kundërthënëse). Gjatë konfliktit Parlamenti u mblodh vetëm dy herë. Në sesionin parlamentar diskutohej për konfliktin por nuk u shpall gjendje lufte. Edhe përkundër kësaj, gjatë konfliktit u inkuadrua edhe ushtria.

Policia dhe ushtria ishin të angazhuara qysh në fillim të konfliktit të armatosur. Në operacionet e tyre nuk merrnin pjesë pjesëtarët shqiptarë. Për t'i përforcuar radhët e saj, policia formoi njësinë speciale "Luanët", e formuar kryesisht nga vullnetarë.

Popullata maqedonase i konsideronte ata si mbrojtës të vendit, për dallim nga popullata shqiptare e cila në ta shihte force destruktive të cilët ndikonin në vazhdimin e konfliktit të armatosur.

Pas fillimit të konfliktit të armatosur, në pranverën e vitit 2001, policia dhe parlamenti e qeveria, në të cilat participonin partitë politike maqedonase (VMRO-DPMNE dhe PLD) dhe ajo shqiptare (PDSH), ndërmorën masa të armatosura adekuate mbrojtëse për ta ruajtur integritetin dhe sovranitetin territorial të Maqedonisë. Megjithatë, ashtu si rrjedhte konflikti aq më pak mundeshin të kontrolloheshin aksionet guerile të UÇK-së dhe maltretimet e kryera ndaj popullatës civile.

Qeveria ishte e pakoordinuar, kryeministri ishte i pafuqishëm dhe insistonte që të shpallet gjendje lufte për shkak të mundësisë për kyçje legale të ushtrisë në luftën kundër UÇK-së. Për shkak se parlamenti nuk shpalli gjendje lufte, mbrojtja e vendit mbeti vetëm në duar të policisë, e cila as teknikisht e as si kuadër nuk ishte e plotësuar. Për mbrojtjen më efikase të vendit u formua njësiti për intervenim të shpejtë "Luanët".

KONTRIBUTI I BASHKËSISË NDËRKOMBËTARE GJATË ZHVILLIMIT DHE PËRFUNDIMIT TË KONFLIKTIT TË ARMATOSUR

Për shkak se palët në konflikt nuk kishin vizion të qartë dhe fuqi që të përballen me situatën në vend, Bashkësia ndërkombëtare ishte e detyruar që në mënyrë direkte të involvohet për zgjidhjen e konfliktit.

Nën trysninë e Bashkësisë ndërkombëtare (BE, SHBA dha NATO-së) u formua Qeveria e koalicionit të gjerë, e përbërë nga katër partitë më të mëdha politike te maqedonasit (VMRO-DPMNE dhe LSDM) dhe shqiptarët (PDSH dhe PPD). Qeveria funksiononte në mënyrë kaotike dhe të pakoordinuar dhe nuk arriti 'ti jepte fund konfliktit. Bashkësia ndërkombëtare, përmes përfaqësuesve të saj F. Leotar dhe Xh. Perdju, i detyroi autoritetet vendase që të ulen në tryezën e rrumbullakët dhe të nënshkruajnë Marrëveshjen kornizë të Ohrit, e cila i dha fund konfliktit të armatosur në Maqedoni.

Bashkësia ndërkombëtare ishte aktive që nga fillimi i konfliktit të armatosur edhe pse pjesëmarrja e saj nuk ishte e barabartë. Në fillim ajo i dënonte aktivitetet e UÇK-së dhe i shpalli si terroriste kurse më vonë kërkonte nga Qeveria dhe Parlamenti që t'i marrin parasysh kërkesat e tyre.

Nën ndikimin e bashkësisë ndërkombëtare formohet edhe qeveria e koalicionit të gjerë e përbërë nga katër partitë më të mëdha, në të cilën përveç VMRO-DPMNE-së dhe PDSH-së hynë edhe LSDM-ja dhe PPD-ja.

Përmes përfaqësuesve të saj të emëruar nga BE dhe SHBA, Bashkësia ndërkombëtare merrte pjesë në formulimin e Marrëveshjes Kornizë dhe e stimulonte nënshkrimin e së njëjtës. Menjëherë pas kësaj, vëzhgojnë dhe stacionohen forca të NATO-së në territorin e Republikës së Maqedonisë.

Në këtë kohë, faktorët ndërkombëtarë kishin rrolin e arbitrit duke u munduar që të gjejnë një zgjidhje të përbashkët për të pamundësuar eskalimin e situatës – luftës qytetare në Maqedoni. Nën shtypjen e tyre, me qëllim të zgjidhjes së konfliktit, në vend u formua Qeveria e koalicionit të gjerë, në të cilën, përveç partive aktuale merrnin pjesë edhe LSDM-ja dhe PPD-ja.

Bashkësia ndërkombëtare pandërprerë dërgonte përfaqësuesit e vetë politik si ndërmjetësues. Njëri prej tyre ishte përfaqësues i lartë i BE, Havier Solana, i cili bënte shtypje permanente ndaj strukturave politike maqedonase. Si rezultat i saj erdhi deri te nënshkrimi i marrëveshjes kornizë të Ohrit me 13 gusht 2001. Marrëveshja ishte e nënshkruar nga liderët e katër partive udhëheqëse politike maqedonase (VMRO-DPMNE dhe LSDM) dhe shqiptare (PDSH dhe PPD), nga kryetari i Republikës, Boris Trajkovski dhe përfaqësuesit e bashkësisë ndërkombëtare si garantues për implementimin e saj.

FUNDI I KONFLIKTIT TË ARMATOSUR DHE RËNDËSIA E MARRËVESHJES KORNIZË TË OHRID

Verzioni radikal shqipëtar

Me 13.08.2001, liderët e katër partive nga Koalicioni i gjerë, kryetari i shtetit Boris Trajkovski dhe përfaqësuesit e bashkësisë ndërkombëtare e nënshkruan Marrëveshjen e Ohrit.

Kjo marrëveshje për shqiptarët ishte legjitimim i sukseseve luftarake dhe realizim i qëllimeve të kamotshme për status të barabartë-popull konstituiv në vend.

Verzioni i përbashkët

Konflikti i armatosur përfundoi me nënshkrimin e Marrëveshjes kornizë së Ohrit. Ajo paraqet një marrëveshje politike mes liderëve të katër partive më të mëdha politike në Republikën e Maqedonisë: VMRO-DPMNE, LSDM, PDSH dh PPD. Në marrëveshje ishte paraparë të miratohen Amendamente në Kushtetutë dhe të bëhen ndryshime në ligje me qëllim të rritjes së të drejtave të shqiptarëve në Republikën e Maqedonisë.

Me ndryshimet ligjore dhe strukturore në shtet duhet të rregullohet përdorimi i gjuhës shqipe si gjuhë e dytë zyrtare, përfaqësimi i barabartë i bashkësive etnike në organet e qeverisë, të bëhet decentralizimi i shtetit etj. Njëkohësisht erdhi deri te marrëveshja për mbledhjen e armëve jolegale në vend, të amnistohen pjesëmarrësit e konfliktit të armatosur dhe të kthehen të zhvendosurit e brendshëm.

Verzioni radikal maqedonas

Kjo marrëveshje, të cilën maqedonasit e konsiderojnë si të padrejtë, e nënshkruar nën shtypjen e faktorit ndërkombëtar, u implementua në Kushtetutën e Maqedonisë. Ndryshimet kushtetuese ishin të pavolitshme sidomos për maqedonasit, ndërsa për shqiptarët kishin karakter të fitimit të statusit si popull i dytë konstituiv në vend dhe mundësi për federalizmin e Maqedonisë.

Përkundër ndryshimeve kushtetuese, të cilat, siç theksuam, ishin në dobi të shqiptarëve, problemet mes shqiptarëve dhe maqedonasve nuk u tejkaluan. Shqiptarët jo vetëm që insistonin në realizimin e shpejtë të marrëveshjes kornizë por edhe më tej dalin me kërkesa të reja në lidhje me të “drejtat dhe liritë” e tyre.

NDIKIMI I KONFLIKTIT TË ARMATOSUR NDAJ PROCESEVE DEMOKRATIKE NË MAQEDONI

Verzioni radikal shqipëtar

Edhe pse konflikti i ngadalësoi proceset demokratike në vend dhe drejtpërdrejt i keqësoi marrëdhëniet ndëretnike, megjithatë, për shqiptarët ishte mënyra e vetme që t'ju tregojnë maqedonasve se modeli i qeverisjes ishte i gabuar.

Nënshkrimi i Marrëveshjes kornizë dhe implementimi i saj në Kushtetutën e Maqedonisë për shqiptarët shënon një faqe të re të jetës në Maqedoni.

Verzioni i përbashkët

Gjatë konfliktit dhe në lidhje me konfliktin e armatosur janë shkelur shumë të drejta dhe liri themelore por është thyer edhe eko-sistemi.

Si rezultat i marrëveshjes së miratuar, e cila solli ndryshime në Kushtetutën e Maqedonisë, fillon decentralizimi i pushtetit me orientim qytetar ku potencohet karakteri multietnik dhe multikulturor i vendit.

Verzioni radikal maqedonas

Konflikti kishte ndikim negativ në marrëdhëniet ndëretnike, të proceseve demokratike në tërësi dhe sidomos për ndjenjën e bashkëjetesës si një zgjidhje e pranueshme.

I njëjti do të jetë shkak për ngadalësimin e proceseve integruese të Maqedonisë në strukturat euro-atlantike, BE dhe NATO.